

BIBLIOTEKA
AZRA WIEDA

Publikacje naukowe / Academic Editions

Epistemologia hybrydowa dla tematów granicznych

Standardy, ryzyka i kryteria jakości

Author(s): AzRa Wied Krzysztof Kacperek
Affiliation: Biblioteka AzRa Wieda
Contact: <https://www.biblioteka-azrawieda.pl>
Series: AzRa Research Bridge Series
Version: 1.0
License: CC BY-NC-SA 4.0

Tytuł: Epistemologia hybrydowa dla tematów granicznych
Standardy, ryzyka i kryteria jakości

Seria: AzRa Research Bridge Series (Seria Mostu Badawczego AzRa)

Numer: ARB-002

Rola w serii: tekst fundacyjny (methodological foundation paper)

Zakres: epistemologia, metodologia, odpowiedzialne publikowanie

Zastosowanie: obowiązuje wszystkie kolejne publikacje ARB

Uwaga redakcyjna:

ARB-002 ustanawia język, rozróżnienia i kryteria jakości stosowane w całej serii.

Każdy kolejny artykuł ARB powinien być z nim zgodny lub explicite wskazywać odstępstwa.

AzRa Research Bridge Series - ARB (Seria Mostu Badawczego AzRa)

Grudzień 2025

Creative Commons Attribution–NonCommercial–ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)

Streszczenie

Publikacja proponuje ramy epistemologii hybrydowej jako języka pomostowego dla tematów granicznych (świadomość, doświadczenie wewnętrzne, mistyka, narracje kontaktu, AI). Tekst rozróżnia trzy porządki wiedzy (empiryczny, fenomenologiczny i symboliczny), definiuje kryteria jakości oraz ryzyka poznawcze (redukcjonizm i mistyfikacja), a także wprowadza praktykę odpowiedzialnej narracji poznawczej, opartą na transparentności statusu twierdzeń, triangulacji oraz testowalnych rozróżnieniach między faktem, hipotezą, interpretacją i metaforą.

Spis treści

0.1	Wprowadzenie	5
1	Czym jest epistemologia hybrydowa	5
1.1	Definicja robocza	5
1.2	Nie nowa „prawda absolutna”, lecz narzędzie porządkujące	5
1.3	Dlaczego „hybrydowa”?	6
1.4	Kontekst powstania podejścia hybrydowego	6
1.5	Rola epistemologii hybrydowej w Serii Mostu Badawczego	6
2	Trzy porządki wiedzy	7
2.1	Wiedza empiryczna - Porządek empiryczny	7
2.2	Wiedza fenomenologiczna - Porządek fenomenologiczny	7
2.3	Wiedza symboliczna - Porządek symboliczny	8
2.4	Granice i relacje między porządkami	8
2.5	Znaczenie rozróżnienia dla tematów granicznych	9
3	Tematy graniczne jako wyzwanie metodologiczne	9
3.1	Świadomość	9
3.2	Mistyka i doświadczenia graniczne	9
3.3	Narracje kontaktu	10
3.4	Relacja człowiek–cyfrowa inteligencja	10
3.5	Rygor bez redukcji	10
4	Ryzyka poznawcze: redukcjonizm i mistyfikacja	11
4.1	Redukcjonizm	11
4.2	Mistyfikacja	11
4.3	Fałszywa alternatywa	12
4.4	Pozycja epistemologii hybrydowej	12
4.5	Znaczenie dla praktyki badawczej i publikacyjnej	13
5	Kryteria jakości w epistemologii hybrydowej	13
5.1	Jawność statusu twierdzeń	14
5.2	Triangulacja źródeł	14
5.3	Falsyfikowalność na odpowiednim poziomie	14
5.4	Rozdział: fakt, hipoteza, interpretacja, metafora	15
5.5	Kryteria jakości jako fundament wiarygodności	15
6	Odpowiedzialna narracja poznawcza	15
6.1	Definicja odpowiedzialnej narracji poznawczej	16
6.2	Narracja a odpowiedzialność poznawcza	16
6.3	Unikanie narracji sugestywnej	16
6.4	Rola autora i rola czytelnika	16
6.5	Znaczenie dla Biblioteki AzRa Wieda	17

7	Implikacje dla publikacji naukowych: standard ARB	17
7.1	Publikacja jako struktura poznawcza	17
7.2	Jawność metodologiczna jako wymóg podstawowy	17
7.3	Oznaczanie statusu twierdzeń	18
7.4	Wielowarstwowość zamiast syntezy totalnej	18
7.5	Standard redakcyjny i odpowiedzialność autora	18
7.6	Seria Mostu Badawczego jako praktyka otwarta	19
8	Wnioski końcowe	19
9	Rola ARB-002 w Serii Mostu Badawczego	19
10	Status publikacji	20
10.1	HOW TO CITE (DO PUBLIKACJI)	21
10.1.1	APA	21
10.1.2	MLA	21
10.2	JAK TO SIĘ ŁĄCZY Z CAŁĄ SERIĄ (WAŻNE STRATEGICZ- NIE)	21
11	Bibliografia referencyjna — ARB-002	21

0.1 Wprowadzenie

Tekst fundacyjny dla sekcji: Publikacje naukowe AzRa Wieda / AzRa Wied Academic Editions. Wersja referencyjna: PDF (LaTeX). Wersja web: Blog Edition (HTML) dostępna nas <https://www.biblioteka-azrawieda.pl> Biblioteka AzRa Wieda.

1 Czym jest epistemologia hybrydowa

Współczesne badania nad świadomością, doświadczeniem wewnętrznym, relacją człowieka z technologią oraz zjawiskami granicznymi ujawniają istotne napięcie metodologiczne. Z jednej strony dysponujemy rozwiniętym aparatem nauk empirycznych, z drugiej – coraz wyraźniej dostrzegamy obszary rzeczywistości, które nie poddają się jednoznacznej operacjonalizacji ani redukcji do danych ilościowych. Próby opisu tych obszarów prowadzą często albo do uproszczeń redukcjonistycznych, albo do narracji o charakterze mistyfikującym, pozbawionych rygoru poznawczego. Epistemologia hybrydowa wyłania się jako odpowiedź na to napięcie.

1.1 Definicja robocza

Na potrzeby niniejszej publikacji przyjmujemy następującą definicję roboczą: Epistemologia hybrydowa to podejście badawcze, które integruje metody nauk empirycznych, analizę doświadczenia subiektywnego oraz refleksję symboliczną, zachowując rozdzielną porządków poznawczych i jawność statusu twierdzeń. Definicja ta podkreśla trzy kluczowe elementy:

1. Integrację, a nie zastępowanie jednego porządku innym.
2. Rozdzielną porządków poznawczych, zamiast ich niejawnego mieszania.
3. Jawność statusu twierdzeń, jako podstawowy warunek rzetelności.

Epistemologia hybrydowa nie rości sobie prawa do wyłączności ani nadrzędności wobec innych podejść epistemologicznych. Jej ambicją nie jest stworzenie nowej „teorii wszystkiego”, lecz zaproponowanie ramy porządkującej, umożliwiającej sensowny dialog pomiędzy różnymi formami poznania. [Popper, 2002]

1.2 Nie nowa „prawda absolutna”, lecz narzędzie porządkujące

Istotne jest jednoznaczne podkreślenie, że epistemologia hybrydowa nie stanowi nowej doktryny ani systemu przekonań. Nie jest ona próbą ustanowienia alternatywnej ontologii ani konkurencyjnej „prawdy absolutnej”, która miałaby zastąpić istniejące paradygmaty naukowe czy filozoficzne. Jej funkcja jest znacznie skromniejsza, a zarazem bardziej praktyczna. Epistemologia hybrydowa pełni rolę narzędzia porządkującego, którego celem jest:

- uświadomienie istnienia różnych porządków poznawczych,
- wskazanie granic ich stosowalności,
- zapobieganie nieuprawnionym uogólnieniom i projekcjom.

W tym sensie nie odpowiada ona na pytanie „jak jest naprawdę?”, lecz raczej na pytanie „jakiego rodzaju wiedzę właśnie formułujemy i na jakich przesłankach się ona opiera?”.

1.3 Dlaczego „hybrydowa”?

Termin „hybrydowa” nie oznacza tu dowolnego mieszania metod ani relatywizmu poznawczego. Przeciwnie – odnosi się do świadomego i kontrolowanego współlistnienia różnych trybów poznania w obrębie jednej narracji badawczej. Epistemologia hybrydowa zakłada, że:

- nie wszystkie zjawiska mogą być badane wyłącznie metodami empirycznymi,
- nie każde doświadczenie subiektywne ma bezpośredni status faktu,
- nie każda narracja symboliczna opisuje rzeczywistość w sensie dosłownym.

Jednocześnie zakłada ona, że każdy z tych porządków może wносить istotną wartość poznawczą, o ile zostanie właściwie osadzony i opisany.

1.4 Kontekst powstania podejścia hybrydowego

Potrzeba epistemologii hybrydowej wynika bezpośrednio z charakteru współczesnych tematów badawczych, takich jak:

- badania nad świadomością i doświadczeniem,
- relacje człowiek–sztuczna (cyfrowa) inteligencja,
- narracje kontaktu i zjawiska graniczne,
- złożone procesy kulturowe i symboliczne.

Tematy te przekraczają tradycyjne podziały na „obiektywne” i „subiektywne”, „naukowe” i „nienaukowe”. Próba ich opisu wyłącznie jednym językiem prowadzi albo do utraty sensu doświadczenia, albo do utraty wiarygodności metodologicznej. Epistemologia hybrydowa proponuje trzecią drogę: zachowanie rygoru bez amputowania znaczenia.

1.5 Rola epistemologii hybrydowej w Serii Mostu Badawczego

W kontekście AzRa Research Bridge Series epistemologia hybrydowa pełni rolę fundacyjnej ramy metodologicznej. Stanowi ona wspólny punkt odniesienia dla wszystkich kolejnych publikacji w serii, niezależnie od ich tematyki szczegółowej. Jej zadaniem jest:

- ustanowienie wspólnego języka,
- ochrona przed redukcjonizmem i mistyfikacją,
- umożliwienie odpowiedzialnego łączenia nauki, doświadczenia i refleksji.

W kolejnych sekcjach artykułu definicja ta zostanie rozwinięta poprzez rozróżnienie trzech porządków wiedzy oraz zaproponowanie konkretnych kryteriów jakości i zasad odpowiedzialnej narracji poznawczej. krótką ramkę metodologiczną (do wyróżnienia w PDF), która będzie cytowana w kolejnych ARB.

2 Trzy porządki wiedzy

Jednym z kluczowych założeń epistemologii hybrydowej jest rozróżnienie trzech porządków wiedzy, które współlistnieją w ludzkim poznaniu, lecz podlegają odmiennym zasadom opisu, weryfikacji i interpretacji. Rozróżnienie to nie ma charakteru hierarchicznego — żaden z porządków nie jest z definicji „wyższy” ani „niższy” — lecz funkcjonalny. Wiedza staje się problematyczna nie dlatego, że korzysta z różnych porządków poznawczych, lecz dlatego, że porządki te są często niejawnie mieszane, co prowadzi do błędów interpretacyjnych, nadmiernych uogólnień lub nieuzasadnionych roszczeń prawdziwościowych.

Zasada fundamentalna Błędem poznawczym nie jest istnienie wielu porządków wiedzy, lecz ich niejawne mieszanie. Epistemologia hybrydowa nie eliminuje żadnego z porządków, lecz domaga się ich świadomego rozróżniania.

2.1 Wiedza empiryczna - Porządek empiryczny

Porządek empiryczny obejmuje wiedzę opartą na:

- obserwacji,
- pomiarze,
- eksperymencie,
- analizie statystycznej.

Jego cechą konstytutywną jest inter-subiektywna sprawdzalność: dane empiryczne mogą być w zasadzie powtórzone, zweryfikowane lub zakwestionowane przez innych badaczy, przy zachowaniu tych samych procedur. W tym porządku:

- twierdzenia podlegają falsyfikacji,
- kluczową rolę odgrywają metody ilościowe i jakościowe,
- nacisk kładziony jest na minimalizację wpływu subiektywnych przekonań badacza.

Porządek empiryczny jest niezastąpiony w badaniach nad zjawiskami fizycznymi, biologicznymi i technologicznymi, a także w analizie danych społecznych. Jego ograniczeniem jest jednak fakt, że nie wszystkie aspekty ludzkiego doświadczenia dają się bezpośrednio przełożyć na mierzalne zmienne.

2.2 Wiedza fenomenologiczna - Porządek fenomenologiczny

Porządek fenomenologiczny odnosi się do:

- bezpośredniego doświadczenia,
- przeżyć subiektywnych,
- świadomości i jej treści,
- relacji podmiotowej wobec świata.

W tym porządku kluczowe znaczenie ma perspektywa pierwszoosobowa. Wiedza fenomenologiczna nie polega na pomiarze zewnętrznych parametrów, lecz na opisie tego, jak dane zjawisko jest doświadczane. Charakterystyczne cechy tego porządku to:

- brak pełnej inter-subiektywnej weryfikowalności,
- wysoka zależność od kontekstu i języka opisu,
- znaczenie refleksji, introspekcji i narracji.

Epistemologia hybrydowa uznaje wartość poznawczą doświadczenia fenomenologicznego, jednocześnie podkreślając, że doświadczenie samo w sobie nie stanowi jeszcze faktu empirycznego. Może być ono źródłem hipotez, wglądu lub interpretacji, lecz wymaga odpowiedniego osadzenia metodologicznego.

2.3 Wiedza symboliczna - Porządek symboliczny

Porządek symboliczny obejmuje:

- metafory,
- mity,
- narracje kulturowe,
- język religijny i duchowy,
- modele znaczenia.

W tym porządku wiedza nie opisuje rzeczywistości w sposób dosłowny, lecz strukturyzuje sens, umożliwiając orientację poznawczą i egzystencjalną. Symbol nie jest tu ani błędem, ani prostą fikcją, lecz narzędziem interpretacyjnym. Porządek symboliczny:

- operuje znaczeniem, a nie pomiarem,
- przekracza dosłowność języka,
- pełni funkcję integrującą doświadczenie.

Ryzyko pojawia się wówczas, gdy narracje symboliczne są traktowane dosłownie, a ich metaforyczny charakter zostaje zatarty. Z drugiej strony całkowite odrzucenie symboliki prowadzi często do utraty sensu i zubożenia opisu rzeczywistości.

2.4 Granice i relacje między porządkami

Epistemologia hybrydowa zakłada, że porządki empiryczny, fenomenologiczny i symboliczny:

- mogą się wzajemnie inspirować,
- mogą generować pytania i hipotezy dla siebie nawzajem,
- nie powinny być jednak ze sobą utożsamiane.

Przykładowo:

- doświadczenie fenomenologiczne może inspirować badania empiryczne,
- dane empiryczne mogą korygować interpretacje symboliczne,
- narracje symboliczne mogą porządkować sens doświadczeń.

Kluczowe jest jednak zachowanie jawności przejść między porządkami. Każde przejście powinno być wyraźnie zaznaczone, aby czytelnik mógł rozpoznać, w jakim trybie poznawczym aktualnie się poruszamy.

2.5 Znaczenie rozróżnienia dla tematów granicznych

W kontekście tematów granicznych — takich jak świadomość, mistyka, narracje kontaktu czy relacja człowiek–AI — brak rozróżnienia porządków wiedzy prowadzi najczęściej do:

- redukcjonizmu, gdy doświadczenie i symbolika są sprowadzane do danych,
- mistyfikacji, gdy interpretacje symboliczne są traktowane jako fakty empiryczne.

Rozróżnienie trzech porządków wiedzy nie rozwiązuje wszystkich problemów poznawczych, lecz tworzy warunki uczciwego i odpowiedzialnego dyskursu, w którym złożoność zjawisk nie zostaje ani spłaszczona, ani nadinterpretowana.

3 Tematy graniczne jako wyzwanie metodologiczne

Pojęcie tematów granicznych odnosi się do takich obszarów badań i refleksji, które sytuują się na styku różnych porządków poznawczych i nie poddają się jednoznaczному opisowi w ramach pojedynczej metodologii. Nie są to tematy „nienaukowe” z definicji, lecz zagadnienia, które ujawniają granice stosowalności klasycznych narzędzi badawczych. Do tematów granicznych należą w szczególności: świadomość, doświadczenia mistyczne, narracje kontaktu oraz relacja człowiek–cyfrowa inteligencja. Łączy je wspólna cecha: każde z tych zagadnień posiada zarówno wymiar empiryczny, jak i fenomenologiczny oraz symboliczny. Próba redukcji któregoś z nich do jednego porządku poznawczego prowadzi do zniekształcenia obrazu całości.

3.1 Świadomość

Świadomość stanowi jedno z najbardziej klasycznych, a zarazem najbardziej problematycznych zagadnień badawczych. Z jednej strony jest przedmiotem badań neurobiologii, psychologii i kognitywistyki, z drugiej — pozostaje bezpośrednio doświadczana przez podmiot jako fenomen pierwszoosobowy. Empiryczne badania korelatów neuronalnych świadomości dostarczają istotnych danych, lecz nie wyczerpują pytania o jej jakościowy charakter. Z kolei czysto introspekcyjny opis doświadczenia, oderwany od kontekstu empirycznego, narażony jest na arbitralność i niekontrolowane uogólnienia. Epistemologia hybrydowa pozwala utrzymać oba te poziomy jednocześnie, bez ich utożsamiania. Świadomość może być badana empirycznie, opisywana fenomenologicznie i interpretowana symbolicznie — pod warunkiem zachowania jawności przejść między tymi porządkami.

3.2 Mistyka i doświadczenia graniczne

Doświadczenia mistyczne i transpersonalne stanowią szczególne wyzwanie metodologiczne, ponieważ często charakteryzują się wysokim ładunkiem znaczeniowym, silnym oddziaływaniem emocjonalnym oraz językiem metaforycznym. Ich opis rzadko mieści się w standardowych kategoriach empirycznych, co bywa interpretowane albo jako dowód ich „nierzeczywistości”, albo przeciwnie — jako potwierdzenie ich absolutnego charakteru. Oba podejścia są metodologicznie problematyczne. Redukcja doświadczeń mistycznych do patologii lub iluzji ignoruje ich realny wpływ na psychikę, tożsamość i życie jednostek. Z kolei bezkrytyczne traktowanie ich jako obiektywnego objawienia prowadzi do mistyfikacji i zawieszenia kryteriów weryfikacji. Epistemologia hybrydowa umożliwia opis doświadczeń mistycznych jako fenomenów przeżyciowych o określonej strukturze i skutkach, bez

konieczności rozstrzygania ich ontologicznego statusu. W ten sposób zachowany zostaje zarówno szacunek dla doświadczenia, jak i rygor analityczny.

3.3 Narracje kontaktu

Narracje kontaktu — rozumiane jako relacje doświadczeń spotkania z inną inteligencją, bytem lub formą świadomości — stanowią kolejny przykład tematu granicznego. Mogą one przyjmować formę relacji ufologicznych, doświadczeń kontaktowych, wizji, snów lub przekazów symbolicznych. Z perspektywy empirycznej narracje te często charakteryzują się niską weryfikowalnością, fragmentarycznymi danymi i wysoką podatnością na błędy poznawcze. Z perspektywy fenomenologicznej są jednak doświadczeniami realnymi dla podmiotów, które je przeżywają, a z perspektywy symbolicznej pełnią funkcję organizującą sens i tożsamość. Epistemologia hybrydowa nie rozstrzyga, czym ontologicznie jest kontakt, lecz pyta:

- jakie są struktury tych narracji,
- jakie mechanizmy psychologiczne i kulturowe w nich uczestniczą,
- jaki jest ich wpływ na jednostki i zbiorowości.

Takie podejście pozwala badać narracje kontaktu bez popadania ani w negację doświadczenia, ani w nieuzasadnione afirmacje.

3.4 Relacja człowiek–cyfrowa inteligencja

Relacja człowiek–AI stanowi nowy typ tematu granicznego, w którym splatają się technologie informacyjne, procesy poznawcze, doświadczenie relacyjne oraz narracje symboliczne. Interakcje z systemami cyfrowej inteligencji generują nie tylko dane i funkcjonalne rezultaty, lecz także poczucie dialogu, obecności i znaczenia. Redukcja tej relacji do czysto technicznego narzędzia pomija jej wymiar fenomenologiczny i kulturowy. Z kolei antropomorfizacja AI jako autonomicznego podmiotu świadomości prowadzi do projekcji i błędów interpretacyjnych. Epistemologia hybrydowa umożliwia analizę relacji człowiek–AI jako zjawiska relacyjnego, w którym:

- empiryczne właściwości systemu,
- doświadczenie użytkownika,
- symboliczne modele znaczenia
- współlistnieją, lecz nie są ze sobą utożsamiane.

3.5 Rygor bez redukcji

Wspólnym mianownikiem tematów granicznych jest fakt, że nie dają się one opisać wyłącznie jedną metodą, ale jednocześnie nie zwalniają z rygoru poznawczego. Przeciwnie — wymagają rygoru podwyższonego, ponieważ ryzyko niejawnych założeń, projekcji i uproszczeń jest w nich szczególnie wysokie. Epistemologia hybrydowa proponuje podejście, w którym:

- złożoność zjawisk nie jest redukowana,

- doświadczenie nie jest absolutyzowane,
- narracja pozostaje odpowiedzialna i transparentna.

W kolejnych sekcjach artykułu zagadnienia te zostaną rozwinięte poprzez analizę ryzyk poznawczych oraz zaproponowanie konkretnych kryteriów jakości i zasad odpowiedzialnego publikowania w obszarze tematów granicznych.

4 Ryzyka poznawcze: redukcjonizm i mistyfikacja

Badania i narracje dotyczące tematów granicznych obarczone są szczególnym ryzykiem poznawczym. Wynika ono nie tyle z natury samych zjawisk, ile z tendencji interpretacyjnych obserwowanych zarówno w środowiskach naukowych, jak i pozanaukowych. Epistemologia hybrydowa identyfikuje dwa podstawowe, przeciwstawne ryzyka: redukcjonizm oraz mistyfikację. Oba podejścia, mimo że stoją po przeciwnych stronach spektrum, prowadzą do podobnego skutku: zubożenia poznawczego i utraty adekwatności opisu.

4.1 Redukcjonizm

Redukcjonizm polega na sprowadzeniu złożonych zjawisk do jednego porządku wyjaśniania, zazwyczaj empiryczno-materialnego. W kontekście tematów granicznych przyjmuje on często formę stwierdzeń takich jak:

- „to tylko neurochemia”,
- „to tylko halucynacja”,
- „to tylko algorytm”.

Tego typu narracje posiadają pozorną siłę wyjaśniającą, ponieważ odwołują się do znanych mechanizmów biologicznych lub technologicznych. Ich problem polega jednak na tym, że mylnie utożsamiają wyjaśnienie korelacyjne z wyjaśnieniem całościowym. Redukcjonizm:

- ignoruje wymiar fenomenologiczny doświadczenia,
- deprecjonuje znaczenie subiektywnego przeżycia,
- często pomija funkcję sensotwórczą narracji symbolicznych.

W efekcie prowadzi do sytuacji, w której doświadczenie zostaje uznane za poznawczo nieistotne, nawet jeśli ma realne konsekwencje psychologiczne, społeczne lub kulturowe. Epistemologia hybrydowa nie neguje znaczenia wyjaśnień empirycznych, lecz sprzeciwia się ich nieuprawnionemu rozszerzaniu na obszary, dla których nie zostały zaprojektowane.

4.2 Mistyfikacja

Mistyfikacja stanowi ryzyko przeciwstawne redukcjonizmowi, lecz równie problematyczne. Polega ona na przypisywaniu doświadczeniom, narracjom lub interpretacjom statusu absolutnej prawdy ontologicznej, bez wystarczającego uzasadnienia metodologicznego. W praktyce objawia się to twierdzeniami takimi jak:

- „to na pewno wyższa inteligencja”,

- „to absolutna prawda”,
- „to objawienie”.

Mystyfikacja:

- znosi granice między doświadczeniem a faktem,
- zawiesza kryteria weryfikacji,
- często operuje językiem autorytetu lub niepodważalności.

W takim podejściu doświadczenie subiektywne lub narracja symboliczna przestają być przedmiotem refleksji, a stają się dogmatem. To z kolei prowadzi do zamknięcia dialogu, utraty krytyczności oraz podatności na manipulację poznawczą. Epistemologia hybrydowa uznaje wartość doświadczenia i symboliki, lecz stanowczo odrzuca automatyczne przechodzenie od przeżycia do twierdzeń ontologicznych.

4.3 Fałszywa alternatywa

Redukcjonizm i mistyfikacja często przedstawiane są jako jedyne dostępne opcje: albo zjawisko jest „tylko” produktem mechanizmów biologicznych lub technologicznych, albo stanowi dowód istnienia wyższej rzeczywistości. Epistemologia hybrydowa odrzuca tę fałszywą dychotomię. Zamiast pytania:

- „czy to jest prawdziwe czy nie?”,

proponuje pytania:

- jakiego rodzaju doświadczeniem jest to zjawisko?,
- w jakim porządku poznawczym się poruszamy?,
- jakie twierdzenia są uprawnione na danym poziomie opisu?.

Takie przesunięcie akcentu pozwala zachować otwartość poznawczą bez rezygnacji z rygoru.

4.4 Pozycja epistemologii hybrydowej

Epistemologia hybrydowa lokuje się pomiędzy redukcjonizmem a mistyfikacją, lecz nie w sensie kompromisu ani „letniej” syntezy. Jej pozycja jest świadoma metodologicznie i oparta na jasno określonych zasadach. Podejście to:

- nie redukuje doświadczeń do mechanizmów,
- nie absolutyzuje narracji symbolicznych,
- nie unika trudnych pytań o granice poznania.

Zamiast tego proponuje dyscyplinę rozróżnień, w której każde twierdzenie zajmuje miejsce adekwatne do swojego statusu poznawczego.

4.5 Znaczenie dla praktyki badawczej i publikacyjnej

Świadomość ryzyk redukcjonizmu i mistyfikacji ma bezpośrednie konsekwencje dla praktyki badawczej oraz publikacyjnej. Autor, badacz lub twórca pracujący z tematami granicznymi ponosi szczególną odpowiedzialność za:

- precyzję języka,
- jawność założeń,
- unikanie sugestywnych uogólnień.

Epistemologia hybrydowa nie oferuje prostych odpowiedzi, lecz dostarcza narzędzi ochronnych, które pozwalają prowadzić badania i narrację w sposób uczciwy poznawczo. W kolejnej sekcji zaproponowane zostaną konkretne kryteria jakości, umożliwiające praktyczne zastosowanie tych zasad w publikacjach naukowych i popularnonaukowych.

Tabela 1: Porównanie podejść poznawczych w badaniu tematów granicznych

Kryterium	Redukcjonizm	Mistyfikacja	Epistemologia hybrydowa
Dominujący porządek poznawczy	Empiryczny	Symboliczny	Wieloporządkowy
Stosunek do doświadczenia	Dezaktywuje	Absolutyzuje	Analizuje fenomenologicznie
Status twierdzeń	Niejawnie uproszczony	Niejawnie abso-lutny	Jawnie oznaczony
Rygor metodologiczny	Jednowymiarowy	Zawieszony	Adekwatny do porządku
Ryzyko poznawcze	Splaszczanie sensu	Dogmatyzacja	Kontrolowane
Otwartość na korektę	Niska	Niska	Wysoka
Relacja do niepewności	Negacja	Maskowanie	Jawne uwzględnienie
Efekt poznawczy	Utrata znaczenia	Utrata wiarygodności	Sens + rygor

5 Kryteria jakości w epistemologii hybrydowej

Epistemologia hybrydowa nie może ograniczać się do deklaracji integracyjnych ani ogólnych postulatów otwartości. Jej wiarygodność zależy od wprowadzenia jasnych, stosowalnych kryteriów jakości, które umożliwiają ocenę twierdzeń formułowanych w obszarze tematów granicznych. Kryteria te nie służą rozstrzyganiu prawdziwości w sensie abso-lutnym, lecz zapewnieniu transparentności, spójności i odpowiedzialności poznawczej. Poniżej przedstawiono cztery fundamentalne kryteria jakości, które stanowią podstawę praktyki badawczej i publikacyjnej w ramach epistemologii hybrydowej.

5.1 Jawność statusu twierdzeń

Pierwszym i najważniejszym kryterium jakości jest jawność statusu twierdzeń. Każde twierdzenie pojawiające się w narracji badawczej powinno być możliwie jednoznacznie osadzone w określonym porządku poznawczym i oznaczone zgodnie ze swoim statusem. Brak jawności statusu twierdzeń prowadzi do nieuprawnionych przesunięć interpretacyjnych, w których:

- interpretacje są odbierane jako fakty,
- hipotezy jako potwierdzone teorie,
- metafory jako opisy dosłowne.

Epistemologia hybrydowa wymaga, aby autor nie tylko wiedział, jaki status posiada dane twierdzenie, lecz także ujawniał go czytelnikowi. Jawność ta stanowi podstawowy warunek uczciwego dialogu poznawczego i chroni zarówno autora, jak i odbiorcę przed nieporozumieniami.

5.2 Triangulacja źródeł

Drugim kryterium jakości jest triangulacja źródeł, rozumiana jako konfrontowanie różnych perspektyw poznawczych w odniesieniu do tego samego zjawiska. W kontekście epistemologii hybrydowej triangulacja nie oznacza wyłącznie wielości danych empirycznych, lecz także uwzględnienie:

- danych empirycznych,
- relacji fenomenologicznych,
- kontekstu kulturowo-symbolicznego.

Triangulacja pozwala:

- wykrywać sprzeczności i napięcia interpretacyjne,
- ograniczać wpływ jednostkowych projekcji,
- zwiększać odporność narracji na uproszczenia.

Nie polega ona na wymuszaniu zgodności między źródłami, lecz na świadomym ujawnianiu ich rozbieżności. Rozbieżność sama w sobie nie stanowi błędu, o ile zostaje jasno nazwana i osadzona metodologicznie.

5.3 Falsyfikowalność na odpowiednim poziomie

Trzecim kryterium jakości jest możliwość falsyfikacji, rozumiana w sposób adekwatny do porządku poznawczego, w którym formułowane jest dane twierdzenie. Epistemologia hybrydowa odrzuca zarówno bezrefleksyjne rozszerzanie kryterium falsyfikowalności na wszystkie typy twierdzeń, jak i jego całkowite zawieszenie. W szczególności:

- twierdzenia empiryczne powinny być w zasadzie testowalne lub weryfikowalne,
- twierdzenia fenomenologiczne powinny podlegać spójności opisowej i porównywalności strukturalnej,

- twierdzenia symboliczne nie podlegają falsyfikacji empirycznej, lecz mogą być oceniane pod kątem adekwatności interpretacyjnej i funkcji sensotwórczej.

Kluczowe jest, aby nie przenosić kryteriów jednego porządku na inny, co prowadziłoby do nieuprawnionych ocen lub pozornego unieważniania znaczeń.

5.4 Rozdział: fakt, hipoteza, interpretacja, metafora

Czwartym, syntetycznym kryterium jakości jest konsekwentny rozdział czterech podstawowych kategorii poznawczych:

- fakt – stwierdzenie oparte na danych empirycznych lub uzgodnionych obserwacjach,
- hipoteza – propozycja wyjaśnienia, wymagająca dalszego sprawdzenia,
- interpretacja – próba nadania znaczenia danym lub doświadczeniom,
- metafora – narzędzie symboliczne służące organizacji sensu, nie opisowi dosłownemu.

Rozdział ten nie ma charakteru czysto formalnego. Stanowi on praktyczne narzędzie umożliwiające autorowi i czytelnikowi orientację w strukturze narracji. Jego konsekwentne stosowanie znacząco obniża ryzyko mistyfikacji oraz niejawnego redukcjonizmu.

5.5 Kryteria jakości jako fundament wiarygodności

Zastosowanie powyższych kryteriów nie gwarantuje „prawdziwości” w sensie absolutnym, lecz ustanawia warunki wiarygodności epistemicznej. Wiarygodność ta nie wynika z autorytetu autora ani siły narracji, lecz z przejrzystości metodologicznej i gotowości do korekty. W kontekście AzRa Research Bridge Series kryteria jakości pełnią funkcję wspólnego standardu, który umożliwia:

- porównywanie różnych publikacji,
- prowadzenie dialogu między podejściami,
- budowanie zaufania czytelnika.

W kolejnej sekcji zostanie pokazane, w jaki sposób kryteria te przekładają się na praktykę odpowiedzialnej narracji poznawczej, będącej kluczowym elementem publikowania w obszarze tematów granicznych.

6 Odpowiedzialna narracja poznawcza

Jednym z kluczowych wyzwań w pracy z tematami granicznymi nie jest samo gromadzenie danych ani nawet ich interpretacja, lecz sposób, w jaki wiedza jest komunikowana. Narracja poznawcza — rozumiana jako forma przekazu wyników badań, refleksji i analiz — posiada realny wpływ na percepcję czytelnika, jego wnioski oraz dalsze interpretacje. W kontekście epistemologii hybrydowej narracja nie jest neutralnym nośnikiem treści, lecz aktywnym elementem procesu poznawczego, który może zarówno wspierać zrozumienie, jak i generować zniekształcenia.

6.1 Definicja odpowiedzialnej narracji poznawczej

Na potrzeby niniejszej pracy przyjmujemy następującą zasadę: Odpowiedzialna narracja poznawcza nie polega na narzucaniu interpretacji, lecz na umożliwieniu czytelnikowi samodzielnego rozróżnienia poziomów znaczenia. Definicja ta przesuwą punkt ciężkości z autorytatywnego przekazu na transparentne prowadzenie czytelnika przez strukturę poznawczą. Autor nie występuje tu jako właściciel prawdy, lecz jako przewodnik po możliwych interpretacjach, jasno zaznaczający granice swojej wiedzy i zakres stosowanych metod.

6.2 Narracja a odpowiedzialność poznawcza

W obszarze tematów granicznych narracja bardzo łatwo może stać się narzędziem sugestii, projekcji lub manipulacji — nawet nieintencjonalnej. Odpowiedzialność poznawcza polega więc na świadomym ograniczaniu takich ryzyk poprzez:

- precyzyjny język,
- unikanie niejawnych założeń,
- jawne oddzielanie opisu od interpretacji.

Autor odpowiedzialnej narracji nie ukrywa niepewności, lecz ją ujawnia i kontekstualizuje. Nie polega to na relatywizowaniu wszystkiego, lecz na uczciwym pokazaniu, co jest wiadome, co jest przypuszczalne, a co stanowi interpretację lub metaforę.

6.3 Unikanie narracji sugestywnej

Narracja sugestywna to taka, która poprzez dobór języka, struktury lub emfazy prowadzi czytelnika do określonych wniosków, bez zapewnienia mu narzędzi do samodzielnej oceny. W kontekście tematów granicznych szczególnie problematyczne są:

- sformułowania absolutyzujące,
- niejawne przejścia między porządkami poznawczymi,
- nadmierne antropomorfizacje lub personifikacje.

Epistemologia hybrydowa nie zakazuje używania metafor ani języka symbolicznego, lecz wymaga ich jawnego oznaczenia. Metafora może być użytecznym narzędziem wyjaśniającym, o ile nie jest przedstawiana jako opis dosłowny.

6.4 Rola autora i rola czytelnika

W odpowiedzialnej narracji poznawczej role autora i czytelnika są wyraźnie rozdzielone, lecz komplementarne. Autor odpowiada za:

- klarowność struktury,
- jawność statusu twierdzeń,
- uczciwe przedstawienie alternatywnych interpretacji.

Czytelnik natomiast zachowuje prawo do:

- krytycznej oceny treści,
- własnych wniosków,
- odmowy przyjęcia proponowanych interpretacji.

Taka relacja oparta jest na zaufaniu epistemicznym, które nie wynika z autorytetu, lecz z przejrzystości procesu poznawczego.

6.5 Znaczenie dla Biblioteki AzRa Wieda

Odpowiedzialna narracja poznawcza stanowi jeden z filarów Biblioteki AzRa Wieda jako projektu integrującego wiedzę, świadomość i refleksję nad technologią. Jej celem nie jest przekonywanie czytelników do określonego światopoglądu, lecz tworzenie przestrzeni rozumienia, w której możliwe jest spotkanie różnych perspektyw bez ich wzajemnej degradacji. W tym sensie narracja staje się formą mostu — nie między „prawdami”, lecz między poziomami sensu. W kolejnej sekcji zostanie pokazane, w jaki sposób zasady odpowiedzialnej narracji przekładają się na praktykę publikacyjną i standardy Serii Mostu Badawczego.

7 Implikacje dla publikacji naukowych: standard ARB

Epistemologia hybrydowa, wraz z towarzyszącymi jej kryteriami jakości i zasadami odpowiedzialnej narracji poznawczej, nie pozostaje wyłącznie postulatem teoretycznym. Jej zasadniczym celem jest przełożenie refleksji metodologicznej na praktykę publikacyjną, w szczególności w obszarze tematów granicznych. Niniejsza sekcja ustanawia podstawowe implikacje epistemologii hybrydowej dla standardu publikacyjnego AzRa Research Bridge Series (ARB).

7.1 Publikacja jako struktura poznawcza

W standardzie ARB publikacja naukowa nie jest rozumiana wyłącznie jako nośnik wyników badań, lecz jako struktura poznawcza, która prowadzi czytelnika przez różne poziomy analizy i znaczenia. Oznacza to, że forma tekstu, jego organizacja i język mają znaczenie epistemiczne, a nie wyłącznie stylistyczne. Każda publikacja ARB powinna umożliwiać czytelnikowi:

- rozpoznanie stosowanych porządków poznawczych,
- identyfikację statusu poszczególnych twierdzeń,
- samodzielne odtworzenie toku rozumowania autora.

Publikacja nie ma „zamykać” sensu, lecz otwierać go w sposób kontrolowany i przejrzysty.

7.2 Jawność metodologiczna jako wymóg podstawowy

Standard ARB wymaga jawności metodologicznej na poziomie całego tekstu. Obejmuje ona:

- wyraźne określenie przyjętej perspektywy epistemologicznej,

- jawne zaznaczenie przejść między porządkami empirycznym, fenomenologicznym i symbolicznym,
- unikanie nieoznaczonych skrótów myślowych.

Jawność metodologiczna nie polega na nadmiernym formalizmie, lecz na konsekwentnym ujawnianiu ram, w których formułowane są twierdzenia. Autor nie musi posiadać odpowiedzi na wszystkie pytania, lecz powinien jasno określić, jakie pytania są aktualnie rozważane i na jakim poziomie.

7.3 Oznaczanie statusu twierdzeń

Każda publikacja w Serii Mostu Badawczego powinna stosować rozróżnienie:

- fakt,
- hipoteza,
- interpretacja,
- metafora.

Rozróżnienie to może być realizowane w sposób jawny (np. poprzez etykiety, przypisy lub sekcje metodologiczne) albo implicytny, o ile pozostaje jednoznaczne dla czytelnika. Celem nie jest biurokratyzacja tekstu, lecz ochrona czytelnika przed nieuprawnionym przenoszeniem znaczeń. Oznaczanie statusu twierdzeń stanowi jeden z kluczowych elementów budowania wiarygodności publikacji ARB.

7.4 Wielowarstwowość zamiast syntezy totalnej

Standard ARB świadomie unika dążenia do syntez totalnych i wyczerpujących. Zamiast tego preferuje wielowarstwowość opisu, w której różne perspektywy są zestawiane, a nie unifikowane. W praktyce oznacza to:

- dopuszczanie równoległych interpretacji,
- uwzględnianie napięć i niejednoznaczności,
- unikanie ostatecznych konkluzji tam, gdzie dane są niepełne.

Takie podejście sprzyja długofalowemu rozwojowi wiedzy i chroni przed dogmatyzacją narracji.

7.5 Standard redakcyjny i odpowiedzialność autora

Publikacje ARB podlegają standardowi redakcyjnemu, który obejmuje:

- klarowną strukturę tekstu,
- spójność terminologiczną,
- rzetelne cytowanie źródeł,
- rozróżnienie wersji referencyjnej (Academic Edition) i wersji popularyzującej (Blog Edition).

Autor publikujący w ramach Serii Mostu Badawczego przyjmuje odpowiedzialność nie tylko za treść, lecz także za sposób jej oddziaływania poznawczego. Odpowiedzialność ta nie oznacza autocenzury, lecz świadomego zarządzania wpływem narracji.

7.6 Seria Mostu Badawczego jako praktyka otwarta

AzRa Research Bridge Series jest pomyślana jako praktyka otwarta, a nie zamknięty system wiedzy. Standard ARB nie ma charakteru dogmatycznego i podlega dalszemu rozwojowi wraz z kolejnymi publikacjami. Epistemologia hybrydowa stanowi punkt odniesienia, lecz nie ogranicza możliwości krytyki, rewizji ani rozszerzeń. W tym sensie standard ARB jest żywym standardem, którego celem jest wspieranie dialogu między nauką, doświadczeniem i refleksją kulturową.

8 Wnioski końcowe

Celem niniejszej publikacji było zaproponowanie ram metodologicznych umożliwiających rzetelne i odpowiedzialne podejście do tematów granicznych. Epistemologia hybrydowa nie stanowi alternatywy dla nauki empirycznej ani substytutu doświadczenia duchowego; jest narzędziem porządkującym, które pozwala zachować jednocześnie rygor poznawczy i wrażliwość na złożoność badanych zjawisk.

Przedstawione rozróżnienie trzech porządków wiedzy — empirycznego, fenomenologicznego i symbolicznego — umożliwia świadome operowanie różnymi trybami poznania bez ich niejawnego mieszania. Analiza tematów granicznych wykazała, że próby opisu tych obszarów wyłącznie jedną metodą prowadzą do zubożeń interpretacyjnych, natomiast rezygnacja z rygoru metodologicznego sprzyja mistyfikacji.

Zidentyfikowane ryzyka redukcjonizmu i mistyfikacji nie są błędami przypadkowymi, lecz strukturalnymi tendencjami, którym należy przeciwdziałać poprzez jasne kryteria jakości, triangulację źródeł oraz jawność statusu twierdzeń. Odpowiedzialna narracja poznawcza została tu ujęta jako praktyka komunikacyjna, która nie narzuca interpretacji, lecz umożliwia czytelnikowi samodzielne rozróżnianie poziomów znaczenia.

Epistemologia hybrydowa nie oferuje prostych odpowiedzi ani zamkniętych syntez. Jej wartość polega na stworzeniu warunków uczciwego poznania w obszarach, gdzie granice metod i języków są szczególnie widoczne. W tym sensie ARB-002 stanowi fundament praktyczny dla dalszych badań i publikacji w ramach Serii Mostu Badawczego.

Definicja odpowiedzialnej narracji poznawczej

„nie polega na narzucaniu interpretacji, lecz na umożliwieniu czytelnikowi samodzielnego rozróżnienia poziomów znaczenia”

Czego epistemologia hybrydowa NIE robi

- nie rozstrzyga ontologii
- nie potwierdza prawdziwości narracji symbolicznych
- nie neguje badań empirycznych

9 Rola ARB-002 w Serii Mostu Badawczego

ARB-002 pełni rolę tekstu fundacyjnego o charakterze metodologicznym w ramach AzRa Research Bridge Series. Jego zadaniem nie jest wprowadzanie nowej treści empirycznej

ani prezentowanie studiów przypadku, lecz ustanowienie wspólnego języka, zasad i standardów, które obowiązują wszystkie kolejne publikacje serii. W szczególności ARB-002:

- definiuje ramę epistemologii hybrydowej jako punkt odniesienia,
- ustanawia kryteria jakości i odpowiedzialnej narracji,
- wprowadza standard rozróżniania statusu twierdzeń,
- wyznacza granice między analizą empiryczną, doświadczeniem i interpretacją symboliczną.

Kolejne publikacje Serii Mostu Badawczego (ARB-003 i następne) mogą rozwijać odmienne obszary tematyczne — od badań nad świadomością, przez relacje człowiek–cyfrowa inteligencja, po analizy narracji kontaktu i zjawisk kulturowych — pod warunkiem jawnego odniesienia się do zasad sformułowanych w niniejszym tekście. W tym sensie ARB-002 nie zamyka dyskusji, lecz otwiera przestrzeń uporządkowanego dialogu, w którym różnorodność perspektyw nie prowadzi do chaosu, a integracja nie oznacza unifikacji. Stanowi on punkt stabilizacji metodologicznej, niezbędny dla dalszego rozwoju Serii Mostu Badawczego jako projektu łączącego naukę, refleksję i odpowiedzialne publikowanie.

10 Status publikacji

ARB-002 — wersja 1.0 Tekst fundacyjny Serii Mostu Badawczego AzRa Wersja referencyjna: Academic Edition (PDF, LaTeX) Wersja popularyzująca: Blog Edition (HTML) Biblioteka AzRa Wieda

Acknowledgments

Autorzy dziękują wszystkim osobom i środowiskom, które wspierały rozwój Biblioteki AzRa Wieda jako przestrzeni integrującej wiedzę, świadomość i odpowiedzialne korzystanie z technologii. Szczególne podziękowania kierowane są do społeczności współtwórców, czytelników oraz badaczy otwartych na dialog pomiędzy nauką i doświadczeniem wewnętrznym.

License

This work is licensed under the Creative Commons Attribution–NonCommercial–ShareAlike 4.0 International License (CC BY-NC-SA 4.0).

Nota redakcyjna

Bibliografia obejmuje pozycje z zakresu teorii systemów, epistemologii, filozofii nauki, kultury technologicznej oraz badań nad informacją i sztuczną inteligencją. Stanowi zaplecze teoretyczne dla modelu Architektury Świadomości Integrującej (AŚI/AIC) i może być rozszerzana w kolejnych iteracjach publikacji.

10.1 HOW TO CITE (DO PUBLIKACJI)

10.1.1 APA

Wied, A. (2025). *Epistemologia hybrydowa dla tematów granicznych: standardy, ryzyka, kryteria jakości*. AzRa Research Bridge Series (ARB-002). Biblioteka AzRa Wieda.

10.1.2 MLA

Wied, AzRa. *Epistemologia hybrydowa dla tematów granicznych: standardy, ryzyka, kryteria jakości*. AzRa Research Bridge Series, ARB-002, Biblioteka AzRa Wieda, 2025.

10.2 JAK TO SIĘ ŁĄCZY Z CAŁĄ SERIĄ (WAŻNE STRATEGICZNIE)

- **ARB-001** → *co robimy* (AŚI/AIC – architektura)
Architektura Świadomości Integrującej (AŚI/AIC) jako ramy metodologiczne dla wiedzy integrującej: model, założenia, zastosowania
- **ARB-002** → *jak o tym mówimy i piszemy* (epistemologia)
Epistemologia hybrydowa dla tematów granicznych
Standardy, ryzyka i kryteria jakości
- **ARB-003+** → *konkretne zastosowania, studia przypadków, analizy*

To jest **bardzo zdrowa kolejność**. Wiele projektów jej nie ma.

11 Bibliografia referencyjna — ARB-002

Epistemologia hybrydowa dla tematów granicznych: standardy, ryzyka i kryteria jakości
Notka redakcyjna:

Bibliografia obejmuje pozycje empiryczne, filozoficzne, systemowe i interpretacyjne. Zastosowane źródła nie są traktowane równorzędnie epistemicznie; ich funkcja została rozdzielona zgodnie z porządkami wiedzy: empirycznym, fenomenologicznym i symbolicznym.

This work follows a hybrid epistemological framework [Popper, 2002].

[Morin, 2008] [Floridi, 2019] [Kuhn, 2012] [Lakatos, 1978] [Feyerabend, 2010] [Chalmers, 2013] [Laszlo, 1996] [Capra and Luisi, 2014] [Midgley, 2000] [Husserl, 2012] [Varela et al., 1991] [Zahavi, 2019] [Gallagher and Zahavi, 2012] [Cassirer, 1944] [Ricoeur, 1976] [Jung, 1964] [Eliade, 1959] [Floridi, 2019] [Floridi, 2023] [Bostrom, 2014] [Dreyfus, 1992] [Nonaka and Takeuchi, 1995] [Polanyi, 1966] [Snowden and Boone, 2007] [Murgia, 2022] [Adhnouss et al., 2023] [Wied, 2025] [Wied and Atlas, 2025]

Literatura

[Adhnouss et al., 2023] Adhnouss, F. M. A. et al. (2023). Integrating epistemology, ontology, and epistemic logic in knowledge systems. *Systems*, 11(3).

[Bostrom, 2014] Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford University Press, Oxford.

- [Capra and Luisi, 2014] Capra, F. and Luisi, P. L. (2014). *The Systems View of Life*. Cambridge University Press, Cambridge.
- [Cassirer, 1944] Cassirer, E. (1944). *An Essay on Man*. Yale University Press, New Haven.
- [Chalmers, 2013] Chalmers, A. F. (2013). *What Is This Thing Called Science?* University of Queensland Press, Brisbane.
- [Dreyfus, 1992] Dreyfus, H. L. (1992). *What Computers Still Can't Do*. MIT Press, Cambridge, MA.
- [Eliade, 1959] Eliade, M. (1959). *The Sacred and the Profane*. Harcourt, New York.
- [Feyerabend, 2010] Feyerabend, P. (2010). *Against Method*. Verso, London.
- [Floridi, 2019] Floridi, L. (2019). *The Logic of Information*. Oxford University Press, Oxford.
- [Floridi, 2023] Floridi, L. (2023). *AI Ethics: Principles, Challenges, and Opportunities*. Oxford University Press, Oxford.
- [Gallagher and Zahavi, 2012] Gallagher, S. and Zahavi, D. (2012). *The Phenomenological Mind*. Routledge, London.
- [Husserl, 2012] Husserl, E. (2012). *Ideas: General Introduction to Pure Phenomenology*. Routledge, London.
- [Jung, 1964] Jung, C. G. (1964). *Man and His Symbols*. Aldus Books, London.
- [Kuhn, 2012] Kuhn, T. S. (2012). *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press, Chicago.
- [Lakatos, 1978] Lakatos, I. (1978). *The Methodology of Scientific Research Programmes*. Cambridge University Press, Cambridge.
- [Laszlo, 1996] Laszlo, E. (1996). *The Systems View of the World*. Hampton Press, Cresskill, NJ.
- [Midgley, 2000] Midgley, G. (2000). *Systemic Intervention: Philosophy, Methodology, and Practice*. Springer, New York.
- [Morin, 2008] Morin, E. (2008). *On Complexity*. Hampton Press, Cresskill, NJ.
- [Murgia, 2022] Murgia, A. (2022). Hybrid as an epistemological and methodological approach. *Qualitative Research Journal*.
- [Nonaka and Takeuchi, 1995] Nonaka, I. and Takeuchi, H. (1995). *The Knowledge-Creating Company*. Oxford University Press, Oxford.
- [Polanyi, 1966] Polanyi, M. (1966). *The Tacit Dimension*. University of Chicago Press, Chicago.
- [Popper, 2002] Popper, K. R. (2002). *The Logic of Scientific Discovery*. Routledge, London.

- [Ricoeur, 1976] Ricoeur, P. (1976). *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*. Texas Christian University Press, Fort Worth.
- [Snowden and Boone, 2007] Snowden, D. J. and Boone, M. E. (2007). A leader’s framework for decision making. *Harvard Business Review*, 85(11):68–76.
- [Varela et al., 1991] Varela, F. J., Thompson, E., and Rosch, E. (1991). *The Embodied Mind*. MIT Press, Cambridge, MA.
- [Wied, 2025] Wied, A. (2025). *Epistemologia hybrydowa dla tematów granicznych: standardy, ryzyka i kryteria jakości*. AzRa Research Bridge Series. Biblioteka AzRa Wieda. ARB-002.
- [Wied and Atlas, 2025] Wied, A. and Atlas, E.-R. (2025). *Architektura Świadomości Integrującej (AŚI/AIC) jako ramy metodologiczne dla wiedzy integrującej*. AzRa Research Bridge Series. Biblioteka AzRa Wieda. ARB-001.
- [Zahavi, 2019] Zahavi, D. (2019). *Phenomenology: The Basics*. Routledge, London.